

מהות ואיכות ביציאת מצרים

העובדה שיציאת מצרים הפכה להיות חוויית היסוד של האומה – היא, ולא שום מאורע היסטורי אחר מן הרבים והחשובים שאירעו לעם העברי בדברי ימיו – מצריכה עיון.

על פני השטח, רגילים לחשוב שהגלות הארוכה היא שחיבבה את החג הזה מפאת הפמיהה לחרות. שוכחים משום מה, שאף בימים שהאומה היתה עצמאית על אדמתה היה זה החג המרכזי והמפואר ביותר. שוכחים גם שכל הנביאים, אשר לא ניבאו מתוך מצב של גלות, עיגנו את כל אניות מחשבותיהם – אניות עמוסות תוכיחה וטעונות זעם, נושאות נחמה ופורקות אהבה – באותו זיכרון בראשיתי של היציאה ממצרים. והרי היו שעות אחרות, גדולות מאוד: היתה הכניסה לארץ, היתה הקמת מלכות דָּוִד, היה בניין בית המקדש, שיבת ציון מבבל, וגם מרד החשמונאים. אף אחת מן השעות הגדולות האלו לא הצליחה לדחות את הזיכרון הזה, לא הצליחה להכריע במשקלה את כף המאזניים.

"זכר ליציאת מצרים" איננו מעיב על ליל חג **הפסח**, וכנראה שלא יעיב עליו גם שום חג אחר – יקדשוהו כאשר יקדשוהו ויביימוהו כאשר יביימוהו, (ורק בסוף נבאר את האפשרות של "אלא-אם-כן"). קדום הוא הזיכרון הזה בזמן, ועמוק בכוח, מליל 'כל-נדרי', ועמוק הוא בכוח – (ומה שמעניין מאוד, הֶרֶה-הגות יותר) – גם מליל חג מתן-**תורה**.

אין צריך לומר שכל הנסיונות של אנשי ההלכה "המדעית-ביקורתית" ושל אנשי המעשה "המתקדמים" לסרס את החג מן ההיסטוריות שלו ולשוות לו אופי של חג "הטבעי", חג האביב, הינם מגוחכים וחסרי-אונים. גם "הרצון הטוב" של ה"לאומיים", לתרגם את מהותו של החג ללשון מודרנית על ידי הדגשת המושג "חרות", אין די בו כדי להסביר את סודו של אותו כוח איתנים, את זרם החיוניות הבלתי-פוסק, הנובעים ממעיין קדומים זה, מחוויית היסוד הקרויה "יציאת מצרים".

ואם אין **מהותו** של המאורע מספיקה להסברת כוח התמדתו בנפש – שכן היו גאולות ושחרורים למיניהם, אצלנו ואצל זולתנו – תבוא **איכותו** ותפתור לנו את סודו.

אותה שלמות, אחדות, חד פעמיות, היא סימנו המובהק, המזעזע, של המאורע הזה. בלשון דורנו קוראים לכך "טוטליות"; הביטוי שמצאה לזה לשון-העבר הוא: "בחוזק יד" או "ביד חזקה".

אותה **ההינתקות** הפתאומית, החד פעמית, של עם שלם וגדול – הינתקות מוחלטת ורצונית – יציאה זו בֶּסֶךְ מארץ נושבת (ולו-גם מבית עבדים), אל המדבר הגדול והנורא, אל הבלתי-נודע שהוא רק נכסף, רק מיועד, שמור אי-שם במסורת קדומים ומובטח על ידי אחד פלאי שהופיע לפתע – כל אלה, כשהם עוד באים בליווי חוויית

המכות היורדות בזו אחר זו על השליט-כל-יכול, על מי שנחשב לשָׁמֶשׁ-מָאֹר בכל עולם התרבות – כל אלה נחרתים בַּבְּשָׁר ההכרה בתוקף כזה, באלים כזו, נתקעים בשורשיות ובגברות כזו בכל תא מתְאֵי הנפש – עד שהם הופכים להיות בעצמם לְבֶשֶׁר ולְתַאִים של הרקמה, וכל היתר איננו נקלט אלא בזכותם.

אפילו אותו מעמד הר סיני – הדומה לכאורה ליציאת מצרים בחד פעמיותו ובתוקפו, בהכלילו בו את העם כולו – אף הוא אינו אלא חוויה משנית, באשר העם הוא מקבל ונפעל. בִּיצִיאה, נאלץ העם להיות עושה ופועל, נאלץ הוא לצעוד – או ליתר דיוק: **לפסוח פסיחה גדולה.**

כי גם כל אותה דְּבָקוֹת בְּשֵׁם "פסח", תמיהה היא אם לקבל את הדברים כפי שהם על פני השטח – משום שפֶּסַח אֶל־לֵהִים על דלתות אבותינו במצרים. והרי היה זה רק מקרה, ולא מן המופלאים ביותר, בכל אותה פרשה אשר נְגוּלָה מהתגלות אֶל־לֵהִים למשה בְּסֵנָה ועד בקיעת ים סוף – ומדוע דווקא על-שם אפיזודה זו ייקרא החג? ואין צריך לומר כי חסר-טעם-ויסוד הוא הדרש של מבקרי המקרא, 'פסח' מלשון "פשח" "להרגיע" בלשון אשור.

תהי אשר תהי הסיבה הרשמית, המודעת, לנקיטת שם זה – בְּרֹבֵד הנפשי העמוק **דְּבַק** העם בְּשֵׁם 'פסח', בגלל **חֻוִּיַּת הפסיחה הגדולה** המלווה את כל הפרשה. אם יש תרגום מדויק למושג **'רְבֹלֻצִיָּה'** – הרי זהו **'פסח'**. זוהי מהותה של הִרְבֹּלֻצִיָּה, ויציאת מצרים ודאי היתה רְבֹלֻצִיָּה ראשונה בהיסטוריה.

גם עד אז ידעה ההיסטוריה מלחמות, וידעה חילופי שושלות ומהפכות חברתיות, אך רְבֹלֻצִיָּה' מהי? הווה אומר: עקירה המונית של עם ממצב של 'הוויה' – בתנופה – אֶל־י 'התהוות' עצומה, תוך דילוג על שלבי-ביניים ארוכים של "הכשרת-לבבות", "מיצוי אפשרויות", "הכנת כלים" וכו' וכו'. (לשם השוואה: שתי המהפכות הגדולות בעת החדשה – הצרפתית והרוסית – אינן נקראות על שם תוכנן המהותי כי-אם על צד צורתן האיכותית. כך גם אצלנו: **פסח ולא חרות**).

והיה אחד היודע לדבר עם "איש מצרי מִפְּהָ" בלשון הראויה, ועם הצאן בלשון רועים, ועם חרטומים בלשון חרטומים, ועם עמלק בלשון עמלק, ועם אֶל־לֵהִים בלשון האש. שוב – אותה אחדות של נביא ומדינאי ולוחם ומנהיג ומחוקק. טוטליות.

אך גם את תורת הפסח הוא יודע. הוא פוסח בלי שהיות על עשרות השנים בהן היה כמעט-בן לפרעה, איש-תרבות-מצרים; עוקר עצמו עקירת גבר מהווי ארמונות לאש-מדבר ולמִרְיָ-עם; פוסח על ערימות ערימות של גופות מצריים ללא נקיפת-לב הומניטרית – ופוסח גם על מִפְתִּינֵיהֶם של רוטנים בישראל, צמודי סיר-בשר בישראל. פוסח בחוזק יד. אמנם כבד-פה, אבל לא כבד-יד. ומפני היד הזאת נרתעו מצרים – וישראל קמו לפסוח גם הם על מפתן העבדות, על מפתן העצלות, על מפתן השהיות, על מפתן ההווי, על מפתן הפנקסנות הגזעית.

ועשו את הפסח.

פעם אחת ולא יספו.

מאז הלוח הלך העם רבות. גם בזחילה, גם בריצה; אך מעשה פסח כזה, מעשה הינתקות טוטלית כזאת, בַּסֶּךְ ובשִׁלְמוֹת – מארץ, מתרבות, מרכוש, מכול – פסיחה כזו לא פסח עוד.

מעתה, כל מה שעשה העם לא עשה אלא מתוך כפיה, או עשיה חלקית בלבד. לא-לְשׁוֹא נֶאֱמַר בספר-הספרים של תורת הלאומיות העברית – 'ספר הכוזרי' – שאילו היו גולי בבל רוצים, היו מביאים את הגאולה; אלא שהם עלו קמעא קמעא, רובם נשארו בבבל, על-כן לא היתה גאולה בשיבת ציון. (הערה 1)

וגם אם עשה העם מעשה – פסיחה רבתי לא עשה. הוא סחב עִמוֹ תרבות בבל מבבל; עקר יוונים ולא עקר מתיוונים; ליד כל בר-גיורא צמח פלביוס. (הערה 2) אפילו תורה נעשתה הרבה תורות – התפלגו, כפרו, ו"השתחררו" – ורק מחוויית היסוד הזו של יציאת מצרים לא נפלה שעה ארצה. ... וגם זאת תפס בְּגָאוֹן שיָתוֹ רבי יהודה הלוי בהדגישו כי פָּתַח דְּבַר ה' בעשרת הַדְּבָרוֹת איננו: 'אֲנֹכִי ה' אֲשֶׁר בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ', כי אם: 'אֲנֹכִי ה' אֶל־לִהְיֶה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם'. (הערה 3)

איכותה של יציאת מצרים היא גם שקבעה את **מהותה**. העוצמה היתה לחלק אינטגרלי של התוכן, צורה שחדלה כבר להיות "רק" צורה, כי-אם גם נעִשִׂית לבשר אחד עם עיקרו של המאורע.

אלפי שנה אחר-כך יעסיק "האיך" הזה את דמיונם, את הגיגם ואת שיחם של חכמי ישראל. כל אלה המחפשים בנרות את ה**מיתוס** העברי הקדום – בפרשת יציאת מצרים ימצאוהו. כמובן שרחוק הוא מן המיתוס הגויי פְּרָחוֹק אמונת ישראל מאמונת עכו"ם – שכן המיתוס שלהם הוא אֶל-היסטורי, בלא תאריך, בלא צמידות למקום ולזמן ובלא כוונה ומטרה.

ובכן מה יש בה, ביציאת מצרים, מן המיתוס? יש כאן כוח בראשית שהופך להיות לחוק נצח, ויש כאן – בַּשִּׁלְמוֹת, ובכל פרט ופרט – סמליות אשר נעִשִׂית לאמת לְדוֹרוֹת. זו עובדה ה**יסטורית** היוצרת היסטוריה – (ואת העובדה לא הצליחו להכחיש כל מבקרי-מקרא זדוניים בְּגוֹיִים וחולְנִיִּים בישראל) – ועם העובדה גם הגיון שבאגדה, שְׁלֵמוֹת ופשטות השולטות על תהליך מורכב והתרחשויות סבוכות.

צירוף זה של 'ארץ ושמים נִשְׁקוּ', הוא הוא האות והמופת לְאַחֲדוֹת ההוויה וההתהוות שבמחשבה העברית הלאומית, המקורית, אשר יציאת מצרים היא אבן-פינה לה – כדבריו של מחבר 'הכוזרי'. ...

אנו חיים כִּיּוֹם בעת שקיעת אֱלִים וצמיחת מיתוסים חדשים, בעת התמוטטות אימפריות ועלייתן של חדשות. לעת אשר כזאת חייב ויכול העם העברי להיוולד ולהוליד מחדש, שוב ביציאה גדולה, שוב במעמד גדול, שוב בכיבוש בסערה.

העם חייב ויכול (ביכולת חיצונית) להינתק הינתקות חד-פעמית ואדירה מקרקע כל-מצרים ברחבי-העולם, להינתק הינתקות גוף ורוח מתרבויות-כל-מצרים בָּעוֹלָם – ולו- גם אֶלִי מדבר זמני, עד מעמד סיני חדש, אך מתוך רצון וכמיהה וידיעה המרוכזים בַּיְעוֹד האחד.

מדינת ישראל הקיימת עלולה להיות אפיזודה בר-כוכבאית טרגית, או – במקרה הטוב ביותר – חזרה על מסורת בני אפרים אשר הקדימו לצאת, או הגשמת החוק של משיח בן-יוסף. (הערה 4) כי גם אם ניכרים בה רבים מן האותות "הלאומיים" הפנימיים, השליליים, אשר ניכרו בדור יוצאי מצרים ובדור המדבר, אין בה מאותות הגדולה, מאותה איכות מהפכנית שהיתה אז. אין בה פסח. אין בה הינתקות נפשית מן הגולה ומן המשעבדים. אין בה לא רצון ולא שמחה למכות מצרים, ל'שפטים באלוהיהם' – וממילא אין בה שירת ים אדירה.

לא פסחנו אנחנו על שום עבודה זרה וסיר בשר, ועל כן לא פסח עלינו המשחית – ואנו לוקים יחד עם כל-מצרים של רחבי-העולם. אין אנו חיים פה כיוצאים-אל-מדבר, כעם-מְחֻנָּה ההולך אל סיני בעמוד-ענן ובעמוד-אש, כי אם כעדת מהגרים עמוסי טיט אדום מפיתוס במזרח, (הערה 5) ותבן רב-גוני מכל רעמססי מערב.

על כן נרבה עוד היום לספר ולדבר ביציאת מצרים – אך לא לעשות את הפסח כהלכתו, בשלמותו. כי שוב מקלל יעקב את שמעון ולוי, ושוב שולח הוא את בניו למצרים לשבור בָּר... מי יודע, אולי ישנו שם מלך-חסד שלא יתִּנֶּנוּ למות ברעב, ויעֲלֵנוּ אליו למצרים – וכנען, שוב תהי כנען...

כן יהיה, אם לא נחזור על פרשת הגאולה הראשונה, על איכותה ומהותה – בשלמות.

~~~~~

הערת סיום:

המאמר פורסם ב'סולם', ניסן תשי"ב. כאן הוא מובא בדילוגין.

הערות

1.

את הדברים הללו כותב ריה"ל ב'ספר הכוזרי' במאמר ב', סעיף כ"ד. הוא מסביר שאילו היו הגולים עולים מבבל כולם, "בלב שלם ובנפש חפצה", היתה שכינה שורה בישראל כלאחר גאולת מצרים; אבל מאחר "שהודו [רק] קצתם לשוב [ארצה], הודאה בלתי גמורה", לכן "באו העניינים מקוצרים – [במיעוט הדמות] – מפני קיצורם [של העולים מבבל]".

בהסבר זה צועד ריה"ל בעקבות ריש-לקיש (במסכת יומא דף ט' עמ' ב'), המטיח בבני בבל: "א-להא! סנינא לכו [= בשם אלקים, הריני שונא אתכם!]", ודורש כלפיהם את הכתוב בשיר-השירים (ח' ט') במדרש-תוכיחה: "אם חוֹמָה היא נִבְנָה עָלֶיךָ טִיַּרְתָּ כֶּסֶף, וְאִם דָּלְתָּ הִיא נָצוּר עָלֶיךָ לֹחַ אֶרֶז", אם [= אילו] עשיתם עצמכם **כחומה** ועליתם כולכם בימי עזרא, [כי-אז] נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו; עכשיו, שעליתם **כדלתות** – [ונמצאת גם הגירסה: **בדלות**] – נמשלתם כֶּאֱרֶז, שהרקב שולט בו".

2.

שמעון בר-גיורא ויוסף בן-מתתיהו היו שניהם מפקדים במרד הגדול נגד רומא. בר-גיורא היה לוחם נועז ומנהיג נערץ, המשיך במלחמתו אף לאחר חורבן המקדש, עד שנשבה. הוא הובל לרומא, הוצג שם בבזז במצעד הניצחון, והוצא להורג במקדש יופיטר.

בן-מתתיהו התמסר לקלגסי צבא-רומי כאשר נפלה יודפת, התיידד עם אספסיינוס, קיבל חסות ברומא בארמון הקיסר, נעשה ליוספוס פלביוס, וכתב ספרים על תולדות העם היהודי ומלחמותיו. ספריו הם מקור הידע העיקרי על המרד, לרבות-גם על שנוא-נפשו של פלביוס – שמעון בר גיורא.

3.

כך מסביר 'החבר' למלך כוזר – ב'ספר הכוזרי', מאמר א' סעיף כ"ה.

4.

כאן מכוון אלדד אל המדרשים המספרים כי בני אפרים הקדימו לצאת ממצרים על דעת עצמם, והרגום פלשתים ושטחו את עצמותיהם לעין השמש (שמות-רבה כ' י"א); דבריו פֶּה־מִשָּׁךְ מכוונים אל החיזוי כי משיח בן יוסף ייהרג וייפול, בטרם יבוא משיח בן דָּוִד; (ראה למשל במסכת סוכה נ"ב א').

5.

'הטיט האדום מפיתוס' הריהו, אל-נכון, התורה המרכסיסטית – הסוציאליסטית והקומוניסטית – מבית מדרשה של מוסקבה. (באותם ימים, רבו מעריציו של סטאלין בקיבוצים ובתנועות השמאל. הוא מת כשנה לאחר כתיבת המאמר).